

MENA Ülkelerinde Finansal Gelişme ve Yoksulluk İlişkisi
The Relationship between Financial Development and Poverty in MENA Countries

Öz

Finansal gelişmenin büyüme, eşitsizlik ve yoksulluk ile olan ilişkisi son dönemlerde özel bir inceleme alanı haline gelmiştir. Bu alanda, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler geniş kapsamlı bir analiz kümesi oluşturmaktadır. Mevcut çalışmada, 1980-2017 dönemi periyoduna ait verilerle seçilmiş MENA ülkeleri (Cezayir, Bahreyn, Mısır, İran, İsrail, Ürdün, Kuveyt, Malta, Fas, Suudi Arabistan, Tunus ve Türkiye) için finansal gelişme ve yoksulluk arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Elde edilen Panel ARDL Sınır Testi sonuçlarına göre, uzun dönemde finansal gelişmede ortaya çıkan artış yoksulluğu arttırmaktadır. Ayrıca ekonomik büyüme ile yoksulluk arasında Ters-U şeklinde bir ilişki söz konusudur. Kurulan modelde yer alan diğer değişkenlerden enflasyon, dışa açıklık ve kamu harcamalarındaki artış ise yoksulluğu azaltmaktadır.

Abstract

The relationship between financial development, growth, inequality and poverty has recently become a special investigation field. In this field the less developed and developing countries constitute a comprehensive analysis set. In this study, it is purposed to examine the relationship between financial development and poverty for selected MENA countries (Algeria, Bahrain, Egypt, Iran, Israel, Jordan, Kuwait, Malta, Morocco, Saudi Arabia, Tunisia and Turkey) over the period of 1980-2017. According to the Panel ARDL Boundary Test results, the increase in financial development in the long run increases poverty. In addition, there is an Inverse-U relationship between economic growth and poverty. Among the other variables in the model established, inflation, openness and increase in public expenditures reduce poverty.

Giriş

Son dönemlerde, finansal gelişme ile yoksulluk arasındaki ilişkinin tespit edilmesi öne çıkan ve ilgili çeken alanlardan biri olmuştur. Yoksulluğun azalacağını öngören yaklaşımlar genellikle neoliberal görüşler çerçevesinde, küreselleşme ile birlikte sermaye ve ticaretin serbest dolaşımının gerçekleşebilmesi önündeki engellerin ortadan kaldırılması, finansal derinliğin oluşması ve yoksul bireylerin daha fazla kaynağa ulaşma imkânına sahip olması gibi durumlara odaklanmaktadır (Arestis ve Caner, 2005). Bunun yanında finansal gelişmenin makroekonomik istikrarsızlık ve daha fazla yoksulluk anlamına geldiğini ileri süren görüşler de (Easterly ve Fischer, 2001) oldukça dikkat çekicidir. Finansal gelişmenin yoksulluğu etkileme mekanizmaları göz önüne alındığında bu alanda birçok farklı görüş ileri sürülmekle birlikte, esas olarak finansal gelişmenin doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki farklı kanaldan yoksulluğu etkilediği üzerine vurgu yapılmaktadır. Doğrudan etki kanalında, finansal gelişmeyle birlikte yoksul kesimin finans kaynaklarına erişim olanaklarının artmasıyla yoksulluğun azalacağı öngörülmüşken, dolaylı etki mekanizmasında ise bu etkinin ekonomik büyüme ile gerçekleştiği ifade edilmektedir (Abdin, 2016: 45).

Müge Manga

Dr. Öğr. Üyesi,
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
mangamuge@gmail.com
Orcid: 0000-0003-2675-2182

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Finansal gelişme, Yoksulluk, MENA Ülkeleri

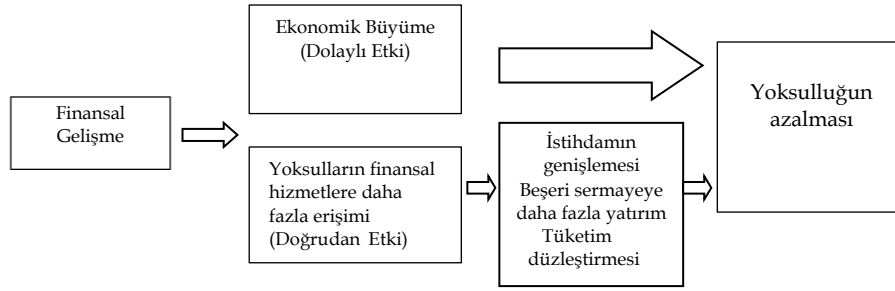
Keywords

Financial development, Poverty, MENA countries

JEL: D63, E44, G21, I32

Submitted: 15 / 10 / 2020

Accepted: 06 / 12 / 2020

Şekil 1. Finansal Gelişmenin Yoksulluğu Etkileme Kanalları

Kaynak: Claessens ve Feijen, 2007:37; Zhuang vd., 2009: 10

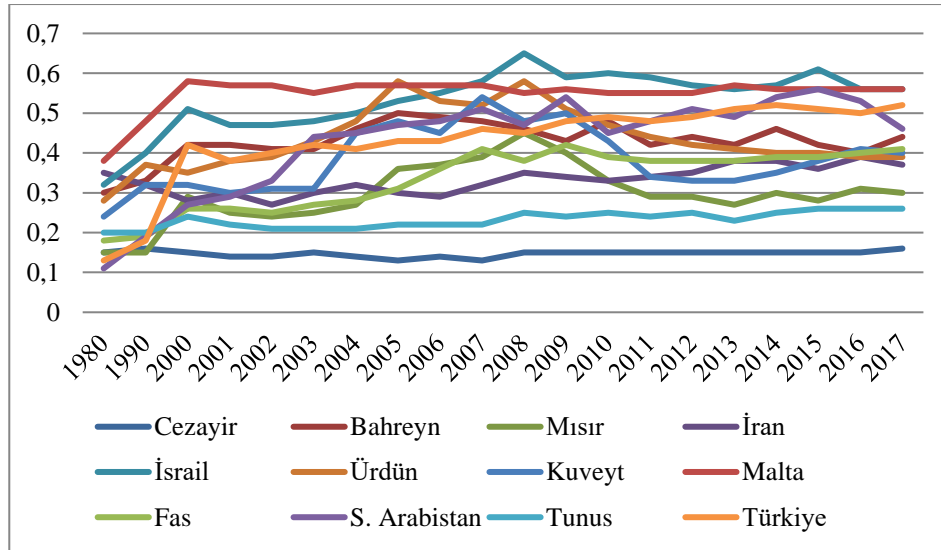
Finansal gelişme ile yoksulluk arasındaki ilişkinin gösterildiği Şekil 1’de doğrudan ve dolaylı etkilerin sırasıyla yoksulluk üzerindeki etkisi ifade edilmektedir. Bu çerçevede vurgulanması gereken ilk husus, finansal gelişmenin yoksulluğu azaltma noktasında en kritik olan rolün ekonomik büyüme aracılığıyla gerçekleştiğidir. Dolayısıyla ekonomik büyümenin yoksulluğu azaltma kanalları farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki ekonomik büyümeyle birlikte istihdam alanları genişlemekte, vasıflı ve vasıfsız işgücü arasındaki ücret farklılığı azalmakta, diğer yandan artan büyüme oranı daha fazla vergi geliri anlamına geldiğinden devletin yoksul kesim için daha fazla eğitim, sağlık ve sosyal harcama yapması mümkün hale gelmektedir. Ayrıca ekonomik büyümeyle birlikte sermaye birikiminin artması toplumdaki dezavantajlı kesimler için yeni yatırımları yapma olanağı yaratmaktadır (Zhuang vd., 2009: 10). Ayrıca finansal gelişmenin ekonomik büyüme ile birlikte artışının gelir eşitsizliğine de yol açtığı vurgulanmaktadır. Buna göre ticari nedenlerle bankaların sadece yeterli güvenceye sahip hane halklarına kredi vermesi toplumun en yoksul kesiminin yeterli düzeyde güvenceye sahip olmamaları dolayısıyla finansal sistemin dışına itilmelerine yol açmaktadır. Bu durumda sadece zenginlerin kredi sistemine erişebilmeleri söz konusu olmakta dolayısıyla finansal sektördeki iyileşmeler zenginlerin lehine sonuçlanarak, zengin ve yoksul kesim arasındaki gelir eşitsizliğinin artmasına neden olmaktadır (Dhrifi, 2015: 1164). Böylelikle finansal gelişme ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkinin boyutu önem kazanmaktadır. Greenwood ve Jovanovic (1990) modeli finansal gelişme ile gelir eşitsizliği alanında önemli katkılar sunmuştur. Finansal gelişmesinin başlangıç evrelerinde yoksulların zengin kesime kıyasla daha az tasarruf etmelerinden dolayı servet birikimi daha yavaş gerçekleşmektedir. Bu yolla iki kesim arasındaki gelir farklılıkları genişleyerek eşitsizliğin artmasına yol açmaktadır. Zaman içerisinde finansal sistemin olgunlaşması ve finansal işlemlerin maliyetinin düşmesiyle toplumun daha geniş kesiminin finansal kaynaklara erişimi sağlanır. Zaman içerisinde gelişmiş finansal yapı istikrarlı gelir dağılımı sağlayarak farklı kesimler arasındaki eşitsizliğin azalmasına yol açar. Finansal gelişme ile eşitsizlik arasındaki bu ilişki ters-U şeklinde karakterize edilmektedir (Greenwood ve Jovanovic, 1990; Jalilian ve Kirkpatrick, 2005: 642).

Finansal gelişmenin doğrudan etkilerine bakıldığında ise gelişmiş finansal piyasalar yoksullar için kredi piyasasına ve finansal hizmetlere daha iyi erişim sağlayarak doğrudan yoksulluğun azalmasına katkı sağlamaktadır (Abdin, 2016: 45). Fakat Stiglitz (1993)’e göre gelişmekte olan ülkelerde finansal piyasaların etkin işleyişini sınırlayan piyasa aksaklıkları (asimetrik bilgi, ahlaki risk ve ters seçim problemleri) sermayenin orantısız bir şekilde dağılmasına yol açarak daha fazla eşitsizliğe yol açmaktadır.

Finansal gelişmenin yoksulluğun azaltılması üzerindeki olumlu etkisi 1970’lerdeki McKinnon (1973) ve Shaw (1973) yaklaşımlarına dayanmaktadır. Kamu kesiminin bankacılık sektörü üzerindeki faiz tavanı, yüksek miktardaki rezerv gereksinimleri, yönlendirilmiş kredi programları gibi kısıtlamalar finansal gelişmeyi engelleyerek ekonomik büyümeyi yavaşlatmaktadır. Bu kısıtlamaların yatırım kararların üzerindeki olumsuz etkisinin ortadan kaldırılması için finans sektörünün liberalleştirilmesi gerekmektedir (McKinnon, 1973; Shaw, 1973; Khan ve Senhadji, 2000: 4). Finansal sektörün gelişmesiyle yoksulların dış finansman elde etmelerini sağlayan bilgi eksikliği giderilerek sermaye tahsisinin verimliliği artmaktadır. Bu açıdan ele alındığında finansal gelişme yoksulluğun azaltılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Finans sektörünün gelişmesi yoksullara

sadece kredi imkânı sağlamamakta bunun yanında tasarruf olanaklarını da desteklemektedir (Abdin, 2016: 46). Claessens ve Feijen (2007)'e göre finansal sektörün derinleşmesi, riskleri geniş ölçüde yayarak bireylerin maruz kalabileceği şokların bertaraf edilmesine katkı sağlamaktadır. Bu aynı zamanda büyümenin daha istikrarlı olmasını sağlayarak iki yoldan yoksulluğu azaltmaktadır.

Gelişmiş finansal sistemin eşitsizliği ve yoksulluğu azaltacak avantajlarına vurgu yapılsa da finansal sistemin eşitsizlik ve yoksulluğun azaltılmasını sağlayacak mekanizmalarına yönelik bazı eleştiriler söz konusudur. Bu eleştirilerin en önemlisi finans piyasalarına müdahale edilmediğinde verimli şekilde çalışacağı varsayımına yöneliktir. Bununla bağlantılı olarak finansal liberalizasyon ve büyüme kanalıyla tasarrufların artarak bunun sonraki dönemde finansal gelişmeyi destekleyeceği argümanına ilişkindir. Bu eleştiriler yakından incelendiğinde ise esas olarak şu noktaların öne çıktığı görülmektedir: ilk olarak finansal deregülasyon, finansal sektörde faaliyet gösteren araçlar arasındaki rekabeti artırarak finansal açıdan daha önce kısıtlı imkânlarla sahip birimlerin borçlanmasını artırmaktadır. Borçlanmadaki artış tasarrufların azalmasına neden olmaktadır. İkinci olarak finansal sektörün döviz piyasasını da içerek şekilde genişlemesi sermaye girişi sağlasa da bu durumun gelir ve tasarruflar üzerindeki etkisi geçici olmaktadır. Üçüncü olarak gelir etkisinin ikame etkisinden büyük olması durumunda faiz oranlarının serbestleştirilmesi bireylerin tasarruflarından vazgeçmelerine neden olmaktadır (Arestis ve Caner, 2005: 6). Fowowe ve Abidoeye (2013), finansal gelişmenin resmi finansal kurumların genişlemesi anlamına geldiğini ileri sürerek finansal gelişmeyle birlikte bu kurumların orantısız biçimde büyümesinin yoksulların kredi talebinde düşüşe yol açacağını savunmaktadır. Çünkü resmi finansal araçlar borç verme işlemi esnasında esnek olmayan bir çerçevede teminat ve geçmiş dönemdeki işlemlere ait bilgiler gibi kriterleri talep ettiklerinden yoksul kesimin önemli kısmı bu kriterleri karşılayamamaktadır. Dolayısıyla yoksul kesimin sanıldığı gibi kolaylıkla kredilere erişimi sorunsuz bir şekilde gerçekleşmemektedir. Ayrıca, finansal araçların borç verme kriterlerini esnettikleri ve yoksullara borç vermeye hazır oldukları durumlarda bile, yoksulların söz konusu kredilerin varlığı ve bunlara nasıl erişileceği konusunda yeterli bilgiye sahip olmamaları nedeniyle eşitsizliğin ve yoksulluğun azalma olanağı sınırlanmaktadır (Fowowe ve Abidoeye, 2013: 567).

Şekil 2. MENA Ülkeleri ve Türkiye’de Finansal Gelişme Endeksi, 1980-2017
Kaynak: IMF Database

Finansal gelişme endeksinin ülkeler açısından incelenmesi öncesinde bu endeksin kapsamının açıklanması gerekmektedir. IMF tarafından 180 ülke için hesaplanan finansal gelişme endeksi, finansal kurumların ve piyasaların derinlik (genişlik ve likidite), erişilebilirlik (bireylerin ve kurumların finansal hizmetlere erişimi) ve etkinlik (kurumların düşük maliyet ve sürdürülebilir gelirlerle finansal hizmetler sunma kapasitesi ve sermaye piyasalarının faaliyet düzeyi) konularında nasıl bir gelişim trendi izlediklerini gösteren dokuz alt endeksten oluşan bir göstergedir (IMF, 2020).

Şekil 2’de seçilmiş MENA ülkeleri ve Türkiye için gösterilen finansal gelişmenin seyrine bakıldığında İsrail, Malta, Suudi Arabistan ile birlikte Türkiye’nin özellikle 2000’lerden sonraki yükselişi dikkat çekmektedir. Cezayir ve Tunus en düşük finansal gelişmişlik seviyesine sahip ülkeler olarak öne çıkarken, diğer ülkelerde ise endeksin genel itibariyle dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir.

Dolayısıyla bu çalışmada 1980-2017 dönemi verileriyle seçilmiş MENA ülkeleri için Panel ARDL yöntemiyle finansal gelişmenin yoksulluk üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde ilgili konu hakkında giriş bağlamında değerlendirmeler yapılırken, ikinci bölümde finansal gelişmenin yoksulluğu doğrudan ve dolaylı etkileme kanalları üzerine ve üçüncü bölümde ise ampirik literatür ile ilgili gerekli açıklamalara yer verilmektedir. Çalışmanın dördüncü bölümünde yapılan ampirik analizde kullanılan veriler, ekonometrik yöntem ve bulgular ortaya konulmakta iken, sonuç bölümünde ise elde edilen bulgulardan hareketle finansal gelişmenin seçilmiş ülkelerdeki yoksulluk üzerinde yarattığı etkisine yönelik politika çıkarımları tartışılmıştır.

1. Ampirik Literatür

Finansal gelişme ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmalar çok geniş kapsamda ele alınmaktadır. Ekonomik büyümenin eşitsizlik ve yoksulluk üzerindeki etkileri de göz önüne alındığında ülke/ülke grupları, kullanılan değişkenler, ampirik metodoloji açısından farklı sonuçların elde edildiği çalışmaları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

Hassan ve Islam (2005), 1974-2003 dönemi verileriyle Bangladeş için finansal gelişmenin ve ticari açıklığın ekonomik büyüme kanalıyla yoksulluk azalışı üzerindeki etkisini test ettikleri çalışmada finansal gelişme ve ticari açıklığın büyüme aracılığıyla yoksulluğu azaltmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Boukhatem (2016), 1986-2012 döneminde 67 alt ve orta gelirli ülkelerde finansal gelişmenin yoksulluk üzerindeki etkisini test etmek amacıyla kurulan modelde, mevduat bankaları tarafından verilen özel krediler/GDP, likit borçlar/GDP, M3/GDP ve banka temerküzü değişkenleri finansal gelişme göstergeleri olarak yer almıştır. Elde edilen sonuçlara göre finansal gelişme yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlarken finansal gelişme ile ilgili istikrarsızlık yoksul kesim üzerinde olumsuz sonuçlara yol açmakta ve finansal gelişmenin olumlu etkilerini ortadan kaldırmaktadır.

Jalilian ve Kirkpatrick (2005), Gini katsayısı, özel krediler, GDP artışı, GDP, kamu harcamaları, dışa açıklık, enflasyon ve ortalama orta öğretim yılı değişkenlerini kullanarak 1965-1990 dönemi için gelişmekte olan ülkelerde finansal gelişmenin yoksulluğa etkisini araştırmıştır. Elde edilen sonuçlar ekonomik gelişmenin eşik değerine bağlı olarak finansal gelişmenin dolaylı etkisi olan büyüme aracılığıyla yoksulluğu azalttığını göstermektedir. Bunun yanında finansal gelişmenin yoksulluğun azaltılması hususundaki olumlu etkisi finansal gelişmeden kaynaklanan gelir eşitsizliğindeki değişikliklerden etkilenmektedir.

Odhiambo (2010a), 1969-2006 dönemine ait veri setini kullanarak Zambiya ekonomisi için finansal gelişme-yoksulluk arasındaki ilişkiyi ölçtüğü çalışmasında finansal gelişme göstergesi olarak kullanılan vekil değişkene göre sonuçların değiştiği bulgusuna ulaşmıştır. Örneğin, finansal gelişme göstergesi olarak M2/GDP değişkeninin kullanılması durumunda yoksulluk finansal gelişmenin nedeni iken yurtiçi özel sektör kredileri/GDP ve yurtiçi banka varlıkları/GDP göstergelerinin kullanılması halinde ise finansal gelişme yoksulluk azalışının nedeni olmaktadır. Yazarın (Odhiambo, 2010b) benzer biçimde Kenya ekonomisine dair 1968-2006 dönemine ilişkin yaptığı araştırmada finansal gelişmeden yoksulluğun azalmasına doğru belirgin bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Buna ilave olarak finansal gelişmeden tasarruflara doğru tek yönlü, tasarruflar ile yoksulluğun azaltılması arasında ise iki yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Dhrifi (2015), gelir seviyesine göre üç farklı ülke grubunda finansal gelişmenin ekonomik büyüme ve eşitsizlik üzerindeki etkisini de göz önüne alarak yoksulluk azalışı üzerindeki etkisini incelemiştir. 1990-2010 arası dönem için elde edilen sonuçlar şu şekilde sıralanabilir: i) Finansal gelişme, orta ve yüksek gelirli ülkelerde büyümeyi teşvik edip yoksulluğu azaltırken düşük gelirli ülkelerde herhangi bir pozitif etkiye sahip değildir. ii) Finansal gelişme düşük ve orta gelirli

ülkelerde gelir eşitsizliğine yol açarken yüksek gelirli ülkelerde eşitsizliği azaltmaktadır. Jeanneney ve Kpodar (2011)'in geliştirmekte olan ülkelerde 1966-2000 dönemi için yaptıkları analizin sonuçları, finansal gelişmenin yoksullara sağladığı avantajlarının maliyetlerinden daha fazla olduğunu göstermektedir. Fakat finansal istikrarsızlık yoksulların elde ettiği bu faydaları azaltarak finansal gelişmeyle elde edilen olumlu durumu dengelemektedir. Ayrıca çalışmada, McKinnon yaklaşımında ileri sürülen "kanal etkisi"nin yoksulların finansal gelişmeden yararlandığı temel mekanizma olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Donou-Adonsou ve Sylwester (2016), geliştirmekte olan 71 ülkede 2002-2011 dönemi için kredi bankaları ve mikro finans kuruluşlarının (MFIs) rolünü de dikkate alarak kredilerin GDP içerisindeki payının finansal gelişme göstergesi olarak kullanıldığı çalışmada, finansal gelişmişlik ile yoksulluk arasındaki ilişki test edilmiştir. Kredi bankaların yoksulluk üzerindeki etkisi bağımlı değişkene göre değişmektedir. Buna göre bağımlı değişken olarak yoksulluk sınırlarının altında yaşayan nüfusun yüzdesini ifade eden yoksul sayısı (poverty headcount) ve yoksulluk açığı (poverty gap) kullanıldığında kredi bankalarının yoksulluğu azalttığı ortaya konulurken yoksulluk açığının karesi dikkate alındığında ise önemli bir etkinin olmadığı tespit edilmiştir. Mikro finans kuruluşlarının etkisine bakıldığında ise kullanılan yoksulluk ölçüsüne bakılmaksızın yoksulluk üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Bu sonuçlar, bankaların yoksulluğu azaltma kabiliyetine sahip olmalarına rağmen, MFI'lerin en azından toplam düzeyde böyle bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir.

Abdin (2016), Bangladeş için 1974-2013 periyodu verilerini kullanarak zaman serisi analizinde finansal gelişmenin yoksulluk azalışına olan etkisini ölçmüştür. Elde edilen bulgular, finansal gelişmenin yoksullar için tasarruf ve daha fazla krediye erişme imkânı sağlayarak doğrudan yoksulluğu azaltmasının yanı sıra ekonomik büyümeyi teşvik ederek dolaylı yoldan da yoksulluğun azalmasına katkı sağladığına işaret etmektedir. Finansal istikrarsızlık ise daha önceki çalışmalara paralel olarak yoksulluğun azaltılmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Kar vd. (2011a), Türkiye ekonomisinde 1970-2007 dönemi için zaman serisi yöntemiyle finansal gelişme, ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılması arasındaki nedensellik ilişkisini ele aldıkları çalışmada elde edilen bulgular, finansal gelişmenin ekonomik büyümeye yol açmakla birlikte ekonomik büyümenin yoksulluğun azalmasını bir nedeni olduğunu göstermektedir. Fakat kısa vadede finansal gelişmeden yoksulluk azalışına yönelik bu ilişkinin oldukça sınırlı olduğu görülmektedir.

Zhang ve Ben Naceur (2019), geliştirmekte olan 143 ülke verisini kullanarak 1961-2011 dönemi için finansal erişim, finansal derinlik, finansal verimlilik, finansal istikrar ve finansal serbestleşme gibi finansal gelişim göstergelerinin eşitsizlik ve yoksulluk üzerindeki etkisini araştırmıştır. Analiz sonuçları finansal serbestleşmenin gelir eşitsizliği ve yoksulluk üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını; fakat finansal gelişmenin diğer boyutlarının eşitsizlik ve yoksulluğu azalttığını göstermektedir. Diğer yandan bankacılık sektörünün gelişimi, gelir eşitsizliğini azaltmada stok piyasalarının gelişimine kıyasla daha fazla etkiye sahiptir. Fowowe ve Abidoye (2013)'nin Afrika ülkeleri için 1981-2005 periyoduna ait verilerle elde ettikleri ampirik sonuçlar finansal gelişmenin yoksulluk ve eşitsizlik üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır.

Perez-Moreno (2011), geliştirmekte olan ülkeler için finansal gelişme ve yoksulluk arasındaki nedensellik ilişkisini farklı dönem ve göstergeler kullanarak incelemiştir. Buna göre 1970-1980 dönemi için finansal gelişme göstergesini temsilen M2/GDP ve M3/GDP kullanılması durumunda finansal gelişme yoksulluğun azalmasını desteklerken, 1980-1990 periyodu için finansal gelişmeyi temsilen finansal araçlar tarafından özel sektöre verilen krediler/GDP göstergesinin tercih edilmesi halinde finansal gelişme ile yoksulluk arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi söz konusu olmadığı sonucu elde edilmiştir.

Chemli (2014)'nin 1990-2012 dönemi arası verileri kullanarak ARDL yöntemiyle 8 MENA ülkesi (Cezayir, Mısır, İran, Ürdün, Moritanya, Fas, Tunus ve Yemen) için yaptığı çalışmanın sonuçları finansal gelişmenin yoksulların lehine sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Farklı finansal gelişme göstergeleri kullanıldığında ise yurtiçi özel sektör kredileri/GDP değişkeni yoksulluğun azaltılması açısından Cezayir, İran, Ürdün ve Tunus için anlamlı sonuç verirken M3/GDP değişkeni ise tüm ülkeler için anlamlı ve pozitifdir. Zahonog (2017), 1980-2012 döneminde, GMM yöntemiyle

42 Sahra-altı Afrika ülkesi için finansal gelişme ile yoksulluk arasındaki ilişki incelemiştir. Elde edilen sonuçlar finansal gelişme ile yoksulluk arasında ters-U şeklinde bir ilişki olduğunu göstermektedir. Buna göre belirli bir eşik değerine ulaşıncaya kadar finansal gelişme yoksulluğun artmasına yol açarken eşik değerinden sonra finansal gelişme ile yoksulluk azalışı gözlemlenmektedir. Rewilak (2017), 2004-2015 arası dönem için yaptığı analizin sonuçları farklı bulgular sunmaktadır. Bu bulgular şu şekilde sıralanabilir: i) finansal derinleşme yoksulluğun azaltılmasında çok büyük etkiye sahip olmakla birlikte finansal kaynaklara erişimi de artırmaktadır, ii) finansal istikrarsızlık ve bankacılık sektörü verimsizliği yoksulluğun azaltılması noktasında herhangi bir zararlı etkiye sahip değildir, iii) kırılğan hale gelen finansal sektör, yoksulluğu azaltan bir kanal olarak kişilere ve yenilikçi küçük işletmelere kredi verme sistemini bozmaktadır.

Pradhan (2010), Hindistan için 1951-2008 döneminde finansal gelişme, ekonomik büyüme ve yoksulluk azalışı arasındaki nedensellik ilişkisini araştırdığı çalışmasında yoksulluk azalışından ekonomik büyümeye, ekonomik büyümeden finansal gelişmeye, finansal gelişmeden yoksulluk azalışına, ekonomik büyümeden yoksulluk azalışına doğru tek yönlü nedensellik bulgusuna ulaşmıştır. Sehrawat ve Giri (2016), Güney Asya ülkeleri için 1990-2013 döneminde finansal gelişme, kırsal-kentsel gelir eşitsizliği ve yoksulluk azalışı arasındaki nedensellik ilişkisine yönelik bulgularına göre finansal gelişme ve ekonomik büyüme yoksulluğu azaltırken kırsal-kentsel gelir eşitsizliği artırmaktadır. Her iki değişken arasındaki nedenselliğin yönü incelendiği zaman kısa dönemde kırsal-kentsel gelir eşitsizliği ve finansal gelişmeden yoksulluk azalışına, ekonomik büyümeden eşitsizliğe doğru ise tek yönlü bir nedensellik söz konusudur.

Dewi vd. (2018), 1980-2015 dönemi için Endonezya'da finansal gelişme, ekonomik büyüme ve yoksulluk azalışı arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını tespit etmiştir. Çalışmada elde edilen nedensellik bulguları ise finansal gelişmeden yoksulluk azalışına doğru tek yönlü, ekonomik büyüme ve yoksulluk azalışı arasında ise iki yönlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Belen ve Karamelikli (2016), Türkiye için 1987Q1-2015Q2 dönemine ait çeyreklik verileri kullanarak yaptıkları çalışmada finansal gelişmenin yoksulluk azalışını doğrudan ve dolaylı olarak desteklediğini saptamıştır. Diğer yandan kısa dönemde finansal gelişmeden yoksulluk azalışı ve ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik söz konusu iken, uzun dönemde finansal gelişme ile yoksulluk azalışı arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. Uddin vd. (2014), 1975-2011 yılları arası çeyreklik verilerle Bangladeş ekonomisi için yaptıkları çalışmada, finansal gelişme ve ekonomik büyümenin yoksulluğun azaltılmasında etkili olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Yapılan çalışmada, ayrıca yoksulluk azalışının finansal gelişmeyi teşvik ettiği yönünde bir sonuç da elde edilmiştir.

İlgili literatürde yer alan ampirik çalışmalar incelendiğinde, ülke örnekleme ve belirlenen dönem aralığına bağlı olarak elde edilen bulgu ve çıkarımların değiştiği görülmektedir. Bu çalışmada yapılan analizde seçilen ülkeler MENA ülkelerinden oluşmaktadır [MENA ülke grubu içerisinde Türkiye'nin de yer almasında Kar vd. (2011b) çalışması takip edilmiştir]. Bu ülkelerin yapılan analize konu olmasındaki en temel sebep, seçilen grupta yer alan ülkelerin finansal gelişme göstergeleri bakımından benzer durumda olmalarıdır. Ayrıca seçilen ülkelere, gelişmiş ülkelerin finans yapısına göre daha geride kalan piyasaları ile yoksulluğun ne yönde etkilendiği merak konusudur. Yapılan analizde seçilen ülkelerin belirlenmesinde, MENA ülkelerindeki finansal gelişme üzerine yapılan, panel veri analiz yöntemine dayalı çalışmaların hala azınlıkta olması da etkili olmuştur (Ben Naceur vd., 2008:2).

2. Model, Veri ve Yöntem

Bu çalışmada, 1980-2017 yılları arasındaki seçilmiş MENA ülkeleri (Cezayir, Bahreyn, Mısır, İran, İsrail, Ürdün, Kuveyt, Malta, Fas, Suudi Arabistan, Tunus, Türkiye) için yoksulluk göstergesi ile finansal gelişmişlik endeksi arasındaki ilişki test edilmektedir. Ayrıca kurulan modele kontrol değişkeni olarak, GDP, GDP², enflasyon, dışa açıklık ve kamu harcamalarının GDP'deki payı eklenmiştir. Yapılan çalışmada ampirik modelin oluşması aşamasında Zhang ve Naceur (2019) çalışması esas alınmıştır. Bu çerçevede oluşturulan model,

$$\ln(POV_t) = \delta_0 + \delta_1 \ln FDI_t + \delta_2 \ln GDP_t + \delta_3 \ln GDP_t^2 + \delta_4 \ln INF_t + \delta_5 \ln TRADE_t + \delta_6 \ln GOV_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

şeklinde belirlenmiştir. Model de yer alan değişkenler ve detayları Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Değişkenler ve Detayları

Değişken	Tanımı ve Kaynağı
Yoksulluğun azalması (POV)	Hanehalkı nihai tüketim harcamalarının GDP’deki payı, hane halkı tarafından satın alınan dayanıklı ürünler (otomobiller, çamaşır makineleri ve ev bilgisayarları vs.) dahil tüm mal ve hizmetlerin piyasa değeridir. Bu oran, konut alımlarını içermemekle birlikte, mülk sahibi tarafından kullanılan konutlar için tahakkuk ettirilmiş kira bedellerini kapsamaktadır. Ayrıca, izin ve lisans almak için hükümete yapılan ödemeleri ve ücretleri de içerir. Veri Kaynağı: World Bank, Development Indicators
Finansal Gelişmişlik İndeksi (FDI)	Finansal kurumların ve piyasaların derinlik (genişlik ve likidite), erişilebilirlik (bireylerin ve kurumların finansal hizmetlere erişimi) ve etkinlik (kurumların düşük maliyet ve sürdürülebilir gelirlerle finansal hizmetler sunma kapasitesi ve sermaye piyasalarının faaliyet düzeyi) konularında nasıl bir gelişim trendi izlediklerini gösteren dokuz alt endeksten oluşan bir göstergedir. Veri Kaynağı: IMF database
Kişi Başı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GDP)	Yerel para birimi cinsinden kişi başı GDP değeridir. Veri kısıtı nedeniyle tercih edilmiştir. Veri Kaynağı: World Bank Development Indicators
Kişi Başı Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Karesi (GDP ²)	Bu değişken ekonomik büyüme ile yoksulluk arasındaki ilişkinin yapısını test etmek için modele eklenmiştir. Veri Kaynağı: World Bank Development Indicators
Enflasyon oranı % (INF)	Tüketici fiyat endeksi ile ölçülen enflasyon, belirli aralıklarla sabitlenebilecek veya değiştirilebilecek bir mal ve hizmet sepeti satın alma maliyetinin yıllık ortalama değişim yüzdesini yansıtmaktadır. Laspeyres formülü kullanılarak hesaplanmıştır. Veri Kaynağı: World Bank Development Indicators
Dışa açıklık Oranı % (TRADE)	Mal ve hizmet ihracat ve ithalat toplamının GDP’deki payı Veri kaynağı: World Bank Development Indicators
Kamu Harcamalarının GDP’deki Payı (GOV)	Genel olarak hükümetin, mal ve hizmet alımları için (devlet çalışanlarının tazminatı dahil) gerçekleştirdiği nihai tüketim harcamalarının tamamını içerir. Ayrıca, ulusal savunma ve güvenlik harcamalarının büyük çoğunluğunu kapsarken, sermaye oluşumunun bir parçası olan hükümetin askeri harcamalarını içermez. Veri Kaynağı: theglobaleconomy database

İlgili literatür incelendiğinde, yapılan çalışmalarda yoksullukta ortaya çıkan değişimlerin göstergesi olarak birçok farklı parametrenin kullanıldığı görülmektedir. Kurulan modelde Sehrawat ve Giri (2015), Uddin vd. (2014) ve Dhrifi (2015) gibi çalışmaları takiben yoksulluğun azalması göstergesi olarak hanehalkı nihai tüketim harcamalarının GDP’deki payı kullanılmıştır. Ayrıca modelde yer alan GDP², ekonomik büyümeye bağlı olarak gerçekleşen gelir artışının POV üzerindeki etkisinin değişen zaman periyodunda görebilmek amacıyla eklenmiştir.

Bu çerçevede yapılan analizin ilk aşamasında, panel grubunu oluşturan yatay kesitler arasında ekonomik, politik ve sosyal alanlarda bağımlılık olup olmadığının sınaması yapılmaktadır. Yatay kesit sınamasında Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD testi uygulanmaktadır. CD testi hesaplamasında, her birimin kendisi dışında kalan tüm birimlerle korelasyonu hesaplanmakta ve N birim boyuttaki korelasyon sayısı, N*(N-1) kadar hesaplanmaktadır.

Dengeli panel için CD testi;

$$CD = \sqrt{\left(\frac{2T}{N(N-1)}\right) \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (\hat{\rho}_{ij} - 1)} \sim N(0,1) \quad (2)$$

şeklinde hesaplanmaktadır.

$$\hat{\rho}_{ij} = \hat{\rho}_{ij} = \frac{\sum_{t=1}^T e_{it} e_{jt}}{(\sum_{t=1}^T e_{it}^2)^{1/2} (\sum_{t=1}^T e_{jt}^2)^{1/2}} \quad (3)$$

denklemler ile tanımlanır. e_{it} her birimin tahmin edilen kalıntısı. T_{ij} korelasyon ilişkisinde gözlem sayısını göstermektedir (Tatoğlu, 2017: 105-106).

Yatay kesit bağımlılığı testi sonrasında, seriler için homojenlik testinin uygulanması gerekmektedir. Homojenlik testi sınavında, Swamy (1970) tarafından geliştirilen testten faydalanılmıştır. Bu testte, kesitler arasında homojen bir ilişki olduğunu gösteren temel hipotez;

$$H_0: \beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_N = \beta \text{ şeklinde kurulmaktadır (Swamy, 1970: 320).}$$

serilerin birim kök sınavında yatay kesit bağımlılığının olmaması ve heterojenlik özelliği göstermesine bağlı olarak ikinci grup birim kök testlerinden Im, Pesaran ve Shin (2003) tarafından geliştirilen IPS birim kök testinden faydalanılmıştır. IPS testi, y_{it-1} 'in heterojen katsayısını baz alıp, yatay kesitlerin heterojenliğine izin verip, bireysel bağlamda elde edilen birim kök testi istatistiklerinin ortalamasına dayalı olarak hesaplanan alternatif bir birim süreci ifade etmektedir (Baltagi, 2005: 242).

Değişkenler arasında uzun ve kısa dönemli ilişkinin analiz edilmesinde Pesaran vd. (1999) tarafından geliştirilen, havuzlanmış grup tahmincisi (pooled mean grup-PMG) ve grup tahmincisi (mean grup-MG) olmak üzere iki farklı tahmincisi bulunan Panel ARDL yönteminden faydalanılmıştır. (1) nolu modelin panel ARDL denklemi;

$$\ln(POV)_{it} = \alpha_i + \sum_{j=1}^p \beta_{ij} \ln(POV)_{it-j} + \sum_{j=0}^l \gamma_{ij} \ln FDI_{it-j} + \sum_{j=0}^q \delta_{ij} \ln GDP_{it-j} + \sum_{j=0}^k \varphi_{ij} \ln GDP^2_{it-j} + \sum_{j=0}^m \phi_{ij} \ln INF_{it-j} + \sum_{j=0}^n \mu_{ij} \ln TRADE_{it-j} + \sum_{j=0}^p \theta_{ij} \ln GOV_{it-j} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

şeklinde yazılmaktadır. Burada yer alan $i=1,2,3,\dots,N$ yatay kesit sayısını, $t=1,2,3,\dots,T$ ise zaman boyutunu ifade etmektedir. Ayrıca, Panel ARDL modelinin hata düzeltme formları ise aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

$$\Delta(\ln(POV))_{it} = \alpha_i + \beta'_i \ln(POV)_{it-1} + \gamma'_i \ln FDI_{it} + \delta'_i \ln GDP_{it} + \varphi'_i \ln GDP^2_{it} + \phi'_i \ln INF_{it} + \mu_i \ln TRADE_{it} + \theta_i \ln GOV_{it} + \sum_{j=1}^{p-1} \beta''_{ij} \Delta \ln(POV)_{it-j} + \sum_{j=0}^{l-1} \gamma''_{ij} \Delta \ln FDI_{it-j} + \sum_{j=0}^{q-1} \delta''_{ij} \Delta \ln GDP_{it-j} + \sum_{j=0}^{k-1} \varphi''_{ij} \Delta \ln GDP^2_{it-j} + \sum_{j=0}^{m-1} \phi''_{ij} \Delta \ln INF_{it-j} + \sum_{j=0}^{n-1} \mu''_{ij} \Delta \ln TRADE_{it-j} + \sum_{j=0}^{p-1} \theta''_{ij} \Delta \ln GOV_{it-j} + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

(5) nolu modelde birinci farklarının üzerine konan parametreler kısa dönemli ilişkiyi, β'_i katsayısı ise hata düzeltme modelinin katsayısını temsil etmektedir.

3. Bulgular

1980-2017 yılları arasındaki seçilmiş ülkelerde yoksulluk göstergesi ile finansal gelişme arasındaki ilişkinin analiz edilmesinin amaçlandığı ampirik analiz kısmının ilk aşamasında panel grubunu oluşturan yatay kesitler arasındaki bağımlılığı gösteren CD testi uygulanmaktadır. Elde edilen yatay kesit analizi bulguları Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Testleri

Yatay Kesit Bağımlılığı Testi	CD Test		Olasılık				
	- 0.732		1.5356				
Homojenlik Testi							
	LnPOV	LnFDI	LnGDP	LnGDP ²	LnINF	LnTrade	LnGOV
Test	4232.75	2561.88	135.23	110.88	244.31	5045.18	5336.82
İstatistiği							
Olasılık	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
Değeri							

Tablo 2'de yer alan yatay kesit testi bulgularına göre, seriler arasında bağımlılık söz konusu değildir. Diğer bir ifadeyle, örnekleme yer alan kesitlerin herhangi birinde ortaya çıkan bir etki diğer kesitlere yansımamaktadır. Ayrıca Tablo 2'de değişkenler için yapılan homojenlik testi bulguları da yer almaktadır. Buna göre, serilerin tamamı bireysel olarak heterojenlik özelliğine

sahiptir. Yatay kesit bağımlılığı olmadığı ve heterojenlik özelliği taşıyan seilerin birim kök sınavında kullanılan IPS testi bulguları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Birim Kök Testi Sonuçları

Düzyey Seviyede	(a)	(b)	1. Farkında	(a)	(b)	Karar
LnPOV	0.680	0.795	Δ LnPOV	-11.510***	-10.061***	I(1)
LnFDI	-0.392	0.010	Δ LnFDI	-11.005***	-9.539***	I(1)
LnGDP	0.226	-0.874	Δ LnGDP	-6.322***	-4.958***	I(1)
LnGDP ²	2.453	-1.136	Δ LnGDP ²	-6.465***	-4.945***	I(1)
LnINF	-1.977**	-0.381	Δ LnINF	-	-	I(0)
LnTRADE	-	-4.022***	Δ LnTRADE	-	-	I(0)
LnGOV	3.544***	-2.089**	Δ LnGOV	-	-	I(0)
	2.694***					

Not: a ve (b) sütunları sırasıyla, sabit, sabit+trend koşullarını göstermektedir. *,** ve ***, sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 3'de yer alan bulgulara göre kurulan modelde yer alan değişkenlerden LnPOV, LnFDI, LnGDP ve LnGDP² değişkenleri düzeyde birim kök içerirken farkı alınarak durağan hale gelmiştir [I(1)]. Modelde yer alan diğer değişkenlerden LnINF, LnTrade ve LNGOV ise düzey seviyede durağanlık içermektedir [I(0)]. Değişkenlerin farklı seviyelerde durağanlık göstermesine bağlı olarak değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkinin tahmin edilmesinde kullanılan Panel ARDL/PMG testi sonuçları Tablo 4'te verilmektedir.

Tablo 4. Panel ARDL/PMG Tahmin Sonuçları

Model:	Uzun Dönem		Kısa Dönem	
ARDL(1,1,1,1,1,1)				
Değişkenler (Bağımlı Değişken: POV)	Katsayı	Olasılık	Katsayı	Olasılık
FDI	-0.099	0.0044***	0.039	0.3481
GDP	0.033	0.0002***	1.841	0.2189
GDP ²	-0.003	0.0001***	-0.120	0.1792
INF	0.054	0.0002***	-0.001	0.5054
TRADE	0.146	0.0067***	-0.033	0.3883
GOV	0.178	0.0013***	-0.117	0.3527
Sabit Terim			0.603	0.0128
Hausman Testi	7.62(0.267)	ECT(-1)	-0.216(0.0.01)	Gözlem Sayısı: 456
Chi² (Olasılık)				Ülke Sayısı:12

Not: *,**,***, %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Elde edilen Hausman testi sonuçlarının olasılık değerlerinin %5'ten büyük olması dolayısıyla Panel ARDL/PMG sonuçlarının yorumlanması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca elde edilen sonuçlara göre, finansal gelişmişlik endeksi ve GDP'deki belirli bir eşik değeri sonrasında ortaya çıkan artış, hanehalkı nihai tüketim harcamalarının GDP'deki payını azaltmaktadır. Bu durum bahsi geçen değişkenlerin yoksulluğu arttırdığını göstermektedir. Belirli bir eşik değeri sonrasında GDP'deki artışın hanehalkı nihai tüketim harcamalarını azaltıcı yönde etki yaratması yoksulluğun azalması ile GDP arasında ters-U şeklinde bir ilişki olduğunu göstermektedir. GDP, INF, TRADE ve GOV değişkenlerinden kaynaklı bir artış ise hanehalkı nihai tüketim harcamalarının GDP'deki payını arttırarak yoksulluğu azaltmaktadır

Sonuç ve Değerlendirme

1980'lerden itibaren finansal gelişme olgusunun makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisi yoğun biçimde araştırılmaya başlanmıştır. McKinnon (1973) ve Shaw (1973) tarafından finansal

gelişmenin büyüme kanalıyla ilişkilendirilen pozitif yönü neticesinde finansal gelişme-büyüme ilişkisine yönelik geniş bir araştırma kümesi oluşmuştur. Son dönemlerde ise finansal gelişmenin büyüme üzerindeki olumlu etkisinin öne çıkarıldığı yaklaşımlarda finansal gelişmenin sağladığı büyüme ve diğer kanalların eşitsizlik ve yoksulluk üzerindeki etkisi [Greenwood & Jovanovic (1990)] önem kazanan diğer husus olmuştur. Bu gelişmelerden yola çıkarak 1980-2017 dönemi verileriyle seçilmiş MENA ülkeleri (Cezayir, Bahreyn, Mısır, İran, İsrail, Ürdün, Kuveyt, Malta, Fas, Suudi Arabistan, Tunus ve Türkiye) için finansal gelişme-yoksulluk ilişkisi panel ARDL yöntemiyle test edilmiştir. Elde edilen panel ARDL sonuçları incelendiğinde, finansal gelişmenin artışına paralel olarak yoksulluğun da artmaya başladığı görülmektedir. Bunun yanında kişi başı gayrisafi yurtiçi hasıla arttıkça yoksulluk azalmakta; fakat belirli bir gelir seviyesinden sonra yoksulluk artmaya başlamaktadır. Dolayısıyla GDP ile POV arasında ters-U şeklinde ilişki söz konusu olmaktadır. Bu durum yoksulluğun azaltılması hususunda gelir düzeyinde belirli seviye sonrasında ortaya çıkan artışın hanehalkları arasında eşit bir dağılım göstermediğini ifade etmektedir. Diğer değişkenlerin yoksulluk üzerindeki etkisi incelendiğinde ise GDP, INF, TRADE ve GOV değişkenlerindeki artışın hanehalklarının nihai tükümlerinin GDP'deki payını ifade eden yoksulluğun azalmasını sağladığı bulgusuna ulaşılmaktadır.

Sonuçların genel bir değerlendirmesi yapıldığında, seçilen ülkelerde finansal gelişmenin yoksulluğu arttırdığı görülmektedir. Bu çerçevede, finansal gelişmenin sağlanması hususunda yoksul kesimi de kapsayan boyutta bir finansal derinliğin sağlanması gerektiği açıktır. Ekonomik büyüme ve finansal işlemlerden elde edilen gelir düzeyinin yoksul kesime adil bir şekilde dağıtılması da gerekli tasarruf birikimin sağlanması hususunda oldukça önemlidir. Bu doğrultuda kapsayıcı bir finansal gelişmenin altyapısının sağlanmasında, finansal kanalların çeşitliliği, güvenliği ve erişilebilirliğini desteklemeye yönelik politikaların uygulanması gerektiği söylenebilir.

Kaynakça

- Abdin, J. (2016). Financial development and poverty reduction: Exploring the links between the issues using evidence from Bangladesh. *International Journal of Financial Research*, 7(4), 44-65.
- Arestis, P., & Caner, A. (2005). Financial liberalization and poverty: channels of influence. In *Financial Liberalization* (pp. 90-128). Palgrave Macmillan, London.
- Baltagi, B. (2005), *Econometric Analysis of Panel Data*, Third Edition, John Wiley & Sons, BRICS Joint Statistical Publication, Durban, South Africa.
- Belen, M., & Karamelikli, H. (2016). Finansal Gelişme Ve Yoksulluğun Azalması Arasındaki İlişki: Ampirik Bir İnceleme. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), ss.125-141.
- Ben Naceur, S., Boubakri, N., & Ghazouani, S. (2008). Privatization and Financial Market Development: A Comparison Between Mena Countries and Other Regions. *Economic Research Forum*, Working Paper No.390
- Boukhatem, J. (2016). Assessing the direct effect of financial development on poverty reduction in a panel of low-and middle-income countries. *Research in International Business and Finance*, 37, 214-230.
- Chemli, L. (2014). The nexus among financial development and poverty reduction: an application of ARDL approach from the MENA region. *Journal of Life Economics*, 1(2), 133-148.
- Claessens, S., & Feijen, E. (2007). Financial sector development and the millennium development goals. *The World Bank*, Washington, DC. pp. 1-106.
- Dewi, S., Majid, M. S. A., & Kassim, S. (2018). Dynamics of financial development, economic growth, and poverty alleviation: The Indonesian experience. *South East European Journal of Economics and Business*, 13(1), 17-30.
- Dhrifi, A. (2015). Financial development and the "Growth-Inequality-Poverty" triangle. *Journal of the Knowledge Economy*, 6(4), pp.1163-1176.
- Donou-Adonsou, F., & Sylwester, K. (2016). Financial development and poverty reduction in developing countries: New evidence from banks and microfinance institutions. *Review of Development Finance*, 6(1), pp.82-90.

-
- Easterly, W. & Fischer, S. (2001), Inflation and the Poor. *Journal of Money, Credit and Banking*, 33(2), pp. 160-78.
- Fowowe, B., & Abidoye, B. (2013). The effect of financial development on poverty and inequality in African countries. *The Manchester School*, 81(4), pp. 562-585.
- Greenwood, J., & Jovanovic, B. (1990). Financial development, growth, and the distribution of income. *Journal of political Economy*, 98(5, Part 1), pp. 1076-1107.
- Hassan, A. K., & Islam, M. R. (2005). Temporal causality and dynamics of financial development, trade openness, and economic growth in Vector Auto Regression (VAR) for Bangladesh, 1974-2003: Implication for poverty reduction. *Journal of Nepalese Business Studies*, 2(1), pp. 1-12.
- Im, K. S., Pesaran, M. H., & Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of econometrics*, 115(1), 53-74.
- IMF (2020), <https://www.imf.org/en/Data>. Erişim Tarihi: 14. 02. 2020.
- Jalilian, H., & Kirkpatrick, C. (2005). Does financial development contribute to poverty reduction?. *Journal of development studies*, 41(4), 636-656.
- Jeanneney, S. G., & Kpodar, K. (2011). Financial development and poverty reduction: can there be a benefit without a cost?. *The Journal of development studies*, 47(1), pp. 143-163.
- Kar, M., Agir, H., & Peker, O. (2011a). Financial development and poverty reduction in Turkey. Department of Economics, Adana, Çukurova University, Turkey, pp. 681-703.
- Kar, M., Nazlıoğlu, Ş., & Ağır, H. (2011b). Financial development and economic growth nexus in the MENA countries: Bootstrap panel granger causality analysis. *Economic modelling*, 28(1-2), 685-693.
- Khan, M.S. & Senhadji, A. (2000). Financial Development and Economic Growth: An Overview, IMF Working Paper No. 00/209, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=880870>
- McKinnon, R. I. (1973). Money and capital in economic development (Washington, DC: Brookings Institution). McKinnon Money and Capital in Economic Development.
- Odhiambo, N. M. (2010a). Financial deepening and poverty reduction in Zambia: an empirical investigation. *International journal of social economics.*, 37(1), pp. 41-53.
- Odhiambo, N. M. (2010b). Is financial development a spur to poverty reduction? Kenya's experience. *Journal of Economic Studies*. 37(3), pp. 343-353.
- Perez-Moreno, S. (2011). Financial Development and Poverty in Developing Countries: A Causal Analysis. *Empirical Economics*, 41, pp. 57-80.
- Pesaran, M. (2004), General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels, CESifo Working Paper Series, No. 1229; IZA Discussion Paper No. 1240.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. P. (1999). Pooled mean group estimation of dynamic heterogeneous panels. *Journal of the American statistical Association*, 94(446), pp. 621-634.
- Pradhan, R. P. (2010). The nexus between finance, growth and poverty in India: The cointegration and causality approach. *Asian Social Science*, 6(9), pp. 114-122.
- Rewilak, J. (2017). The role of financial development in poverty reduction. *Review of development finance*, 7(2), pp. 169-176.
- Sehrawat, M., & Giri, A. K. (2016). Financial development, poverty and rural-urban income inequality: evidence from South Asian countries. *Quality & Quantity*, 50(2), 577-590. pp. 577-590.
- Shaw, E. S. (1973), *Financial Deepening in Economic Development*, Oxford University Press, New York.
- Swamy, P. A. (1970). Efficient Inference in A random Coefficient Regression Model. *Econometrica*, 38(2), 311-323
- Stiglitz, J. (1993). The role of the state in financial markets. The World Bank. In Annual Conference on Development Economics, Washington DC, mai., pp. 19-52.
- Tatoğlu, F. Y. (2017). Panel Zaman Serileri Analizi. Beta Yayınları. İstanbul.
- Theglobaleconomy.com (2020), <https://www.theglobaleconomy.com/download-data.php>. Erişim Tarihi: 02. 02. 2020.
-

-
- Uddin, G. S., Shahbaz, M., Arouri, M., & Teulon, F. (2014). Financial development and poverty reduction nexus: A cointegration and causality analysis in Bangladesh. *Economic Modelling*, 36, pp. 405-412.
- World Bank (2020), <https://databank.worldbank.org/home.aspx>. Erişim Tarihi: 02. 02. 2020.
- Zahonogo, P. (2017). Financial development and poverty in developing countries: evidence from Sub-Saharan Africa. *International Journal of Economics and Finance*, 9(1), pp. 211-220.
- Zhang, R., & Naceur, S. B. (2019). Financial development, inequality, and poverty: Some international evidence. *International Review of Economics & Finance*, 61, pp. 1-16.
- Zhuang, J., Gunatillake, H., Niimi Y., Khan, M.E., Jiang, Y., Hasan, R., Khor, N., Lagman-Martin, A.S., Bracey P. & Huang, B., (2009). Financial Sector Development, Economic Growth, and Poverty Reduction: A Literature Review, Asian Development Bank Economics Working Paper Series, Working Paper Series No. 173.

Extended Abstract

Aim and Scope

There has been an increasing interest in the impact of financial development on poverty in developing countries. Considering the mechanisms by which financial development affects poverty, many opinions are put forward in this area, but more emphasis is placed on the fact that financial development affects poverty through two different channels, directly and indirectly. According to the direct effect, it is predicted that poverty will decrease with the increase in access to financial resources of the poor with financial development, while the indirect effect is realized through economic growth (Abdin, 2016: 45). In this study, the 1980-2017 period selected MENA countries (Algeria, Bahrain, Egypt, Iran, Israel, Jordan, Kuwait, Malta, Morocco, Saudi Arabia, Tunisia and Turkey) the relationship between financial developments and poverty.

Methods

The share of inflation, openness and public expenditures in the GDP was added to the model established to determine the relationship between poverty and financial development in selected countries. For this purpose, firstly, the dependency between the cross-sections forming the series was tested with the CD test proposed by Pesaran (2004). After the cross section dependency test, the homogeneity test developed by Swamy (1970) was applied for the series. In the unit root test of the series, IPS unit root test was used. In analyzing the long and short term relationship between variables, developed by Pesaran et al. (1999) the Panel ARDL method was used.

Findings ve Conclusion

According to the Panel ARDL Boundary Test results, financial development increases poverty in the long run. In addition, there is an Inverse-U relationship between economic growth and poverty. Among the other variables in the model established, inflation, openness and increase in public expenditures reduce poverty.